

Emlékezés Szakály Ferencre

Szakály Ferenc, a jelenkori magyar történetírás kimagasló alakja 1942-ben született, és tíz éve, 1999. július 7-én hunyt el.

Szakály Ferenc tudományos érdeklődése sok mindenre kiterjedt, de mindezekelőtt Magyarország egyik legellentmondásosabb korszaka, a török kor (a 15–17. század) kutatójának tekintette magát. Ha utólag szemügre vesszük munkásságát, három nagyobb terület rajzolódik ki, amely pályakezdésétől haláláig foglalkoztatta.

Műveinek tekintélyes részét a magyar–török háborúk, a magyar hon- és önvédelem kérdéseinek szentelte. Számtalan tanulmánya és forrásközlése foglalkozott a török háborúk egyes szakaszaival, kiemelkedő fontosságú ütközeteivel, és néhány kulcsfontosságú témát monografikus formában is feldolgozott. A mohácsi csatáról, a 17. század végi felszabadító háborúkról, a török berendezkedés kezdeti szakaszáról vagy Magyarország 1440 és 1711 közti történetéről írott könyvei a magyar történetírás csúcsteljesítményei közé tartoznak, és nemcsak szakmai körökben, hanem a szélesebb olvasóközönségnél is osztatlan sikereket arattak.

Második olyan témája, amelyhez újra és újra visszakanyarodott, a magyar adóztatás és közigazgatás kiépítése a törökök által megszállt területen. Szimbolikusnak is mondhatnók, hogy első és utolsó monográfiáját éppen ezekről a kérdésekről tette közzé. A magyar történettudományt régóta foglalkoztatta már a török területeken megfigyelhető párhuzamos: török és magyar hatalmi apparátus léte, de Szakály Ferenc volt az első, aki módszeresen, területi és időbeli kiterjedését lépésről lépésre nyomon követve feltárta a magyar állam, a magyar nemesség és a katolikus egyház hódoltsági adóztató és jogszolgáltató tevékenységét. Szakályt azért is izgatta a *condominium* jelensége, mert ebben vélte felfedezni a fő okát annak, hogy a török megszállás alá került magyar nép meg tudta őrizni magyar és keresztény önazonosságát.

Részben ezek a szempontok vezették akkor is, amikor a mezővárosi fejlődést, a magyar „parasztpolgárság” szerepét, a hódoltsági kereskedelem és a magyarországi reformáció összefüggéseit vizsgálta. A korábbi felfogással szemben arra a következtetésre jutott, hogy az állami egység megszűnése és az állandósult háborúk ellenére a 16. század második fele a magyar vállalkozás egyik fénykorának tekinthető, amelynek hátterében a protestánsá lett mezővárosi parasztpolgárság hallatlan erőfeszítései álltak. Így a hitújítás és a magyar városi fejlődés szorosan

összefüggő folyamat volt, ami, ha nem jön közbe a 16. század végi pusztító háború és az európai gazdasági átrendeződés, akár egy autochton magyar polgárosodáshoz is elvezethetett volna. Szakály, noha maga katolikus volt, nagy empátiával rajzolta meg számos protestáns prédikátor és kereskedő portréját, akik a rendkívül nehéz körülmények között is példaadóan támogatták szűkebb és tágabb közösségüket és a magyar kultúrát. E kutatásai során a helytörténetírást is új szintre emelte, egész régiók történelmének lényegét ragadta meg számos tanulmányában.

Szakály Ferenc azon ritka történészegyeniségek közül való volt, akit a kollégák és a történelem iránt érdeklődő művelt olvasóközönség egyformán a legnagyobb elismeréssel övezett. Alig 54 évesen a *Magyar Tudományos Akadémia* (MTA) levelező tagjává választották, az MTA Történettudományi Intézetében a kora újkori osztályt irányította, szerkesztette a *Történelmi Szemle* című folyóiratot, tagja volt megannyi tudományos testületnek és bizottságnak. Kikezdehetetlen szakmai tekintélye, személyes kisugárzása és emberi habitusa azonban ezen felül is – egy Kazinczy Ferencre vonatkoztatott hasonlatot kölcsön véve – a magyar történésztársadalom informális „telefonközpontjává” emelte őt. Kevés olyan, a történetírással vagy történelemtanítással összefüggő ügy volt, amelyben az érintettek ne keresték volna fel, hogy megkérdezzék a véleményét. Kevés olyan, a történészszakma érdekeit és a magyarországi történelmi ismeretek terjesztését szolgáló ügy, esemény, rendezvény volt, amely mögé ne állt volna oda teljes súlyával. Személyesen is óriási szerepet vállalt az új eredmények elterjesztésében. Országszerte előadások százait tartotta szakmai köröknek éppúgy, mint kulturális egyesületeknek, diákköröknek és érdeklődő amatőröknek. Rendszeresen szerepelt a magyar televízió történelmi tárgyú műsoraiban, ahol tíz- és százezrek követhették világos okfejtéseit a magyar történelem sorsfordító eseményeiről.

Szakály Ferencről nem túlzás azt mondani, hogy történésznek született. Tisztán látta a részletek, az adatok jelentőségét, de sohasem tévesztette szem elől az egészet. A szó igaz értelmében a totális történetírást művelte. Egyszerre volt a had-, a társadalom-, az egyház-, a kereskedelem-, a város- és a művelődéstörténet kiemelkedő műveltségű kutatója, akit a nagy, átfogó folyamatokon belül is elsősorban az ember érdekelt. S ami minálunk elég ritka dolog: koherens véleménye volt a magyar történelem egészéről, amelynek lényege az: Magyarország nem lehet kompország, hanem Szent István óta a Nyugat része, s annak is kell maradnia. Ráadásul igazi szépírói vénával rendelkezett, s ezért eredményeit úgy tudta megfogalmazni, hogy azok nemcsak meggyőzőnek hatottak, hanem szinte irodalmi élvezetet nyújtottak az olvasónak.

A sors azonban, mintha csak megbánta volna, hogy oly bőkezűen elhalmozta adományait, tíz évvel ezelőtt, mindössze 57 éves korában elvette őt azoktól, akik soha nem szűnő fájdalommal és hiányérzettel fognak gondolni rá, a kiváló tudósra, a nagyszerű emberre és a pótolhatatlan barátira. Ezek az „örzök” csak egyet tehetnek: mindent elkövetnek azért, hogy múltat, hagyományt, elődöket és nagy teljesítményeket villámgyorsan felejtő, lekicsinylő korszakunkban Szakály Ferenc emberi és tudósi hagyatékát életben tartsák.

Fodor Pál